

KNAPZAK PRAKTIJKGIDSEN

Uitdagend Onderwijs

Eleonoor van Gerven

7	Hoofdstuk 1 Met een Knapzak op pad
10	1.1 Inleiding
12	1.2 Hulpbronnen
13	1.3 Hoe kun je het boek óók gebruiken?
15	Hoofdstuk 2 Aan wie bied je uitdaging?
16	2.1 Inleiding
16	2.2 De ene leerling is de andere niet
22	2.3 Valkuilen bij het bepalen van je doelgroep
22	2.3. ¹ Selectie op prestaties versus selectie op leereigenschappen
27	2.3. ² Inschatting van de begeleidingsbehoeften
35	Hoofdstuk 3 Een broodje leren
37	3.1 Inleiding
37	3.2 Een verantwoord pedagogisch-didactisch dieet
40	3.3 Wat wil ik dat de leerling leert?
41	3.3. ¹ Vaststellen wat de leerling al weet en kan
42	3.3. ² Vaststellen van het beoogde ontwikkelingsperspectief
48	3.4 Welke leermiddelen en materialen kan ik gebruiken?
49	3.4. ¹ Welk taakaanbod is geschikt?
51	3.4. ² Wat vraagt het materiaal van de leerling?
52	3.5 Hoe kan ik het leerproces het beste organiseren?

3.5. ¹	Voorbereiding op de verrijkingstaken	53
3.5. ²	Instructie op de verrijkingstaak	54
3.5. ³	Begeleiding tijdens het werk in uitvoering	57
3.5. ⁴	Timemanagement tijdens de les	58
3.5. ⁵	Wat is nu de beste keuze?	61
3.6	Hoe kies ik de meest optimale leeromgeving?	64
3.7	Hoe stel ik het leerrendement vast?	68
3.7. ¹	Assessment: van feedback naar perspectief via feed up	68
3.7. ²	Keuze voor je manier van 'meten'	70
3.7. ³	Rapporteren en terugkoppelen	75
	Hoofdstuk 4 Tools	79
4.1	Kans-op-succesmatrix	82
4.2	Nadenkertjes	84
4.3	Materiaalscan	97
	En nu aan de slag	102
	Over de auteur	105
	Literatuur	106

Met een knapzak op pad

1

1 Met een Knapzak op pad

Het vak van leraar zou je kunnen vergelijken met dat van een ontdekkingsreiziger. Ontdekkingsreizen komen voort uit een gezonde nieuwsgierigheid. Je maakt ze omdat je graag wilt weten hoe het land achter de horizon eruitziet, maar je weet niet altijd wat je tegenkomt. Soms kun je vooraf een aardige inschatting maken, maar er blijft nog veel onbekends over. Als je weet wat je zult vinden, dan hoeft je niet meer op reis te gaan. Met onderwijs en opvoeden is dat niet anders. Je hebt een doel voor ogen en je hebt een globaal beeld van hoe je dit doel zou kunnen bereiken. Maar je weet nooit precies wat je zult meemaken en waar de leerling uiteindelijk uitkomt. Soms kan dat je echt verrassen!

Ontdekkingsreizigers ontwikkelen een schat aan kennis. Ze worden vindingrijk terwijl ze bergen beklimmen en stormen weerstaan. Ze leren genieten van grote én kleine vooruitgang. Ze leren kansen zien waar ze deze vroeger voorbijliepen. Als je de begeleiding van elke leerling die je in je groep hebt, ziet als zo'n ontdekkingsreis, dan kun je nagaan hoeveel je weet en kunt als je veel van die reizen gemaakt hebt.

Nu gaat geen ontdekkingsreiziger onvoorbereid op pad. En ook de leraar onderneemt zijn reis bepakt en bezakt met alles waarvan hij denkt dat het nuttig is voor de reis die hij met zijn leerlingen maakt. Gedurende de loop van hun reizen verzamelen ontdekkingsreizigers veel nieuwigheden en 'gadgets' die op een zeker moment handig zouden kunnen zijn. Maar voorafgaand aan een nieuwe reis wegen ze altijd af wat ze wel of niet zullen meenemen. Wat hebben ze echt nodig? Wat draagt bij aan de kwaliteit van de reis? Wat vergroot de kans op het bereiken van het reisdoel? En als ze dat doel dan bereikt hebben, hoe documenteren ze hun ontdekkingen?

Eigenlijk doe je dit in het onderwijs ook. Je hebt een basisuitrusting, die komt altijd van pas voor de begeleiding van alle leerlingen. Vervolgens bedenk je wat je voor de reis met die éne leerling nu echt nodig hebt. En zo kunnen er verschillen ontstaan tussen de bepakking voor de ene en de andere reis.

Met een Knapzak op pad

1

Maar wat zou er nu gebeuren als je in plaats van verre reizen met zware bepakking, ook eens heel dichtbij een ontdekkingstochtje maakt, met niets anders dan een knapzak over je schouder? Waar zou je uitkomen? Wat zou je ontdekken? Wie zou je tegenkomen? Zou je dezelfde dingen ook door andere ogen kunnen zien?

Knapzakjes zijn kleine handzame praktijkgidsen over onderwijs aan begaafde leerlingen. Ze gaan uit van de praktijk van alledag. Ze gaan ervan uit dat leraren 'gewone' mensen zijn, met maar één paar handen, veel goede wil en het lef om het verschil te willen maken voor hun leerlingen. Ze laten je complexe zaken door andere ogen bekijken. Ze helpen je om met behulp van simpele gereedschappen onderwijs aan begaafde leerlingen naar een hoger plan te tillen.

1 Met een Knapzak op pad

1.1 Inleiding

Elke leerling heeft recht op uitdagend onderwijs. Uitdagend onderwijs is echt niet alleen aan begaafde leerlingen voorbehouden. Maar bij begaafde leerlingen lijkt het voor leraren wel moeilijker om succesvol uit te dagen dan bij alle andere leerlingen. Met deze Knapzak helpen we je zoeken naar verklaringen daarvoor. In deze Knapzak gaan we ervan uit dat jij als leerkracht probeert om door middel van compacten en verrijken uitdagend onderwijs te bieden voor begaafde leerlingen binnen hun eigen leerstofjaarniveau. We leggen het accent daarbij op het verbeteren van de kwaliteit van het *verrijkingsonderwijs*.

Met deze Knapzak kun je vanuit verschillende perspectieven verkennen hoe jij het onderwijs aan begaafde leerlingen uitdagender kunt maken. We verwachten niet van je dat je op alle fronten tegelijk inzet. De Knapzak is zo opgezet dat je zelf kunt nagaan waar jij voor jezelf winst kunt en wilt maken. De tools uit de bron 'Helpende handen' kunnen je daarbij op weg helpen.

De sleutel voor succesvol verrijkingsonderwijs wordt steeds gezocht in materialen. Maar als je die uitdagende materialen dan aanbiedt, ervaar jij als leerkracht niet bij elke leerling evenveel succes. Als succes uitblijft, kan dat er uiteindelijk voor zorgen dat zowel de leerling als jij de handdoek in de ring gooit. En dat zou jammer zijn, want daardoor mist zo'n tien procent van je leerlingen de uitdaging die hij nodig heeft om zich optimaal te ontwikkelen.

Verrijkende taken zijn bedoeld om tegemoet te komen aan de educatieve behoeften van begaafde leerlingen. Het pedagogisch-didactisch aanbod in de reguliere leerstof is voor hen te mager. Het doet onvoldoende een beroep op de leereigenschappen die hun het vermogen geven om te excelleren. Hun educatieve behoeften beperken zich niet tot het vergaren van kennis. Ze reiken verder en gelden de brede ontwikkeling van de leerling. Net als alle andere leerlingen hebben begaafde leerlingen soms behoefte aan alleen werken, en soms aan samenwerken of gezamenlijk werken. Ze hebben behoefte aan het leren toepassen van goede strategieën en het

Met een Knapzak op pad

ontwikkelen van een handige taakaanpak. Ze hebben net als alle andere leerlingen de behoefte te leren omgaan met de emoties die leren met zich meebrengt.

Op het moment dat een verrijkingstaak inspeelt op de behoefte van de leerling, gebeurt er dus meer dan dat alleen het (academische) kennisniveau van de leerling toeneemt. Als het goed is, zet de verrijkingstaak aan tot het ontstaan van werkelijk leergedrag. Soms sluit het gedrag dat zichtbaar wordt aan bij jouw verwachting als leerkracht, maar soms ook niet. Om te ontdekken waar het verkeerd gaat, moet je naar heel verschillende op elkaar van invloed zijnde factoren kijken: leerling, taak, materiaal, groep en zeker niet in de laatste plaats jouw rol als leerkracht.

Bij het verwerken van een verrijkingstaak verandert er niet alleen iets voor je leerling, maar moet ook jij in actie komen. Jouw rol is in dit proces van doorslaggevend belang. Want hoewel er veel materiaal in de handel is waarvan de schoolleverancier vermeldt dat het speciaal voor begaafde leerlingen ontwikkeld is, kan het zijn dat deze materialen voor jouw leerling dan toch weer nèt niet werken. Is het materiaal dan niet geschikt? Is jouw leerling gewoon kieskeurig? Doet jouw leerling iets verkeerd? Wat zegt het succes of 'niet aanslaan' over jouw rol als leraar? Wat doe jij om ervoor te zorgen dat de leerling er succesvol mee kan werken? Wat vraagt het inzetten van uitdagende, verrijkende taken van jouw klassenmanagement? Hoe maak je het ontwikkelingsperspectief van begaafde leerlingen voor alle betrokkenen inzichtelijk? Hoe laat je zien wat het leerrendement van uitdagend en verrijkend onderwijs is? Kortom, allemaal vragen die je stuk voor stuk kunnen helpen om succesvoller te handelen. Het is aan jou om te bepalen waar je wilt insteken en wat je daarvoor nodig hebt.

Deze Knapzak gaat over het *organiseren van uitdagend onderwijs*. De suggesties die je daarvoor in deze Knapzak vindt, beginnen daarom allemaal bij de leerkracht en het leerkrachtgedrag. Leerlingen leren niet omdat jij het wilt, maar omdat jij er iets voor doet. Het idee is dat als een begaafde leerling gaat leren, jij iets te doen hebt.

1 Met een Knapzak op pad

1.2 Hulpbronnen

In deze Knapzak vind je drie belangrijke hulpbronnen:

- IJkpunten die je helpen vast te stellen voor wie jij het onderwijs uitdagender wilt maken.
- Prikkelende perspectieven die je aanzetten om na te denken over jouw eigen visie op uitdagend onderwijs voor begaafde leerlingen.
- Gereedschap om uitdagend onderwijs te organiseren.

Elke hulpbron kun je op een andere manier gebruiken. Met de eerste bron kun je voor jezelf verkennen voor welke groep jij in jouw klas, of jullie op jullie school het onderwijs uitdagender willen maken. Welke leerlingen behoren voor jullie tot de doelgroep? Waar wil en kun je onderscheid maken tussen goede leerlingen en begaafde leerlingen? Door goed na te denken over de groep waarop je je richt, kun je bewuster je pedagogisch-didactisch handelen afstemmen.

In de tweede bron kun je meer lezen over uitdagend onderwijs en de educatieve behoeften van begaafde leerlingen.

Door analyse van de curriculumopzet ontwikkel je inzicht in hoe jij in jouw groep de kans op het succesvol aanbieden van uitdagend onderwijs kunt vergroten. Je krijgt zicht op de verhouding tussen de behoefte van de leerling, de mogelijkheden binnen jouw groep en/of school en de middelen die je nodig hebt om passend onderwijs te bieden.

Met een Knapzak op pad

1

De derde bron is de gereedschapskist. Daarin vind je het gereedschap dat je helpt om greep te krijgen op de organisatie van uitdagend onderwijs. Hiermee kun je in je eigen praktijk op een oplossingsgerichte wijze elke stap van het leerproces zodanig verkennen dat je beter kunt sturen op succes. Daarnaast vind je in de kist handige suggesties en overzichten die je helpen om zelf uitdagend onderwijs te bieden.

Hoe kun je het boek óók gebruiken?

1.3

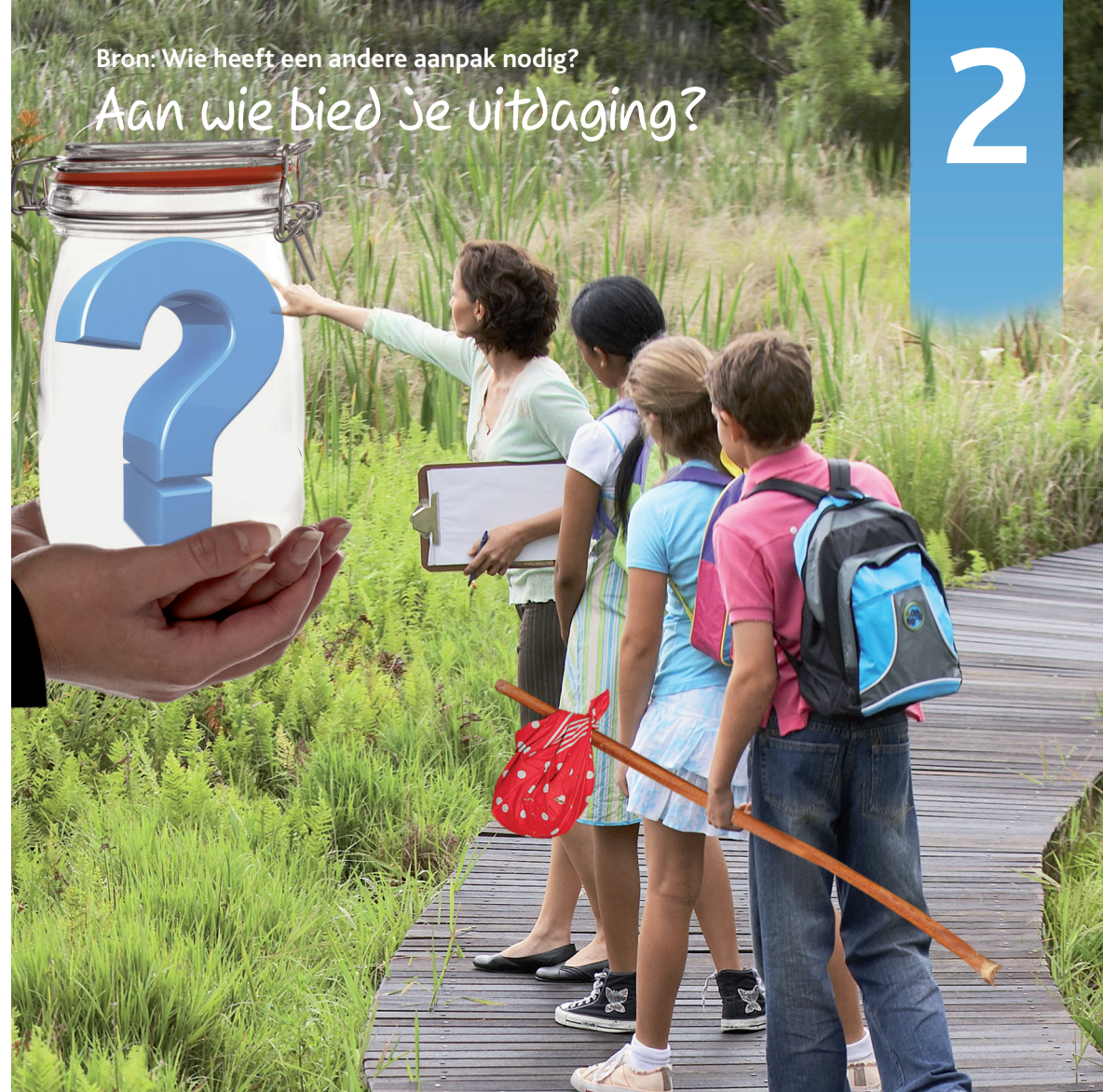
Heb je weleens de behoefte om de kennis en de gereedschappen uit een boek anders te gebruiken dan waarvoor de auteur het bedoeld heeft? Dit boek moedigt je daartoe aan. Dit zou je er in ieder geval nog meer mee kunnen doen!

- Je kunt de aangeboden theorie over uitdagend onderwijs en verrijksstof vervangen door theorie over andere begeleidingsvraagstukken.
- Je kunt de voorgestelde begeleidingsstrategie combineren met andere strategieën.
- Je kunt vraagstukken die je mist voor jezelf uitwerken met behulp van dezelfde denkstappen als die we in het boek zetten.
- Je kunt jouw rol als begeleider uitvergroten en de rol van de leerling als 'lijdend voorwerp' verkleinen.
- Je kunt de manier van begeleiden ook bij andere begeleidingsdoelen toepassen.
- Je kunt beoordelen of jouw probleem om uitdagend onderwijs te bieden inderdaad zo groot is als je van tevoren had gedacht.

Bron: Wie heeft een andere aanpak nodig?

Aan wie bied je uitdaging?

2

2 Aan wie bied je uitdaging?

2.1 Inleiding

Om te verkennen hoe je de kwaliteit van je verrijkingsonderwijs kunt verbeteren of hoe je de kans op succesvol uitdagen kunt vergroten, ontcom je er niet aan om na te denken over de vraag 'wie hebben er nu behoefte aan een ander aanbod of een andere manier van aanbieden?' Dit is de eerste stap van een handelingsgerichte aanpak in passend onderwijs en het werken met groepsplannen (Van Meersbergen & De Vries, 2013). Groepsplannen hoeven zich niet alleen te beperken tot de reguliere leerstof. Ze kunnen namelijk ook bijdragen aan het inzetten van een sterke leerroute verrijkingsonderwijs. Deze eerste stap – het verkennen en selecteren van je doelgroep – vormt de basis van succesvol verrijkingsonderwijs. In dit hoofdstuk lees je enkele overwegingen met betrekking tot de groep leerlingen die je zou kunnen of willen uitdagen.

2.2 De ene leerling is de andere niet

Je streeft binnen de grenzen van 1-Zorgroute en Passend Onderwijs naar een gedifferentieerde leerervaring. Een gedifferentieerde leerervaring kan alleen bereikt worden onder een 'paraplu' van een veilig, op leren gericht klimaat (Van Gerven & De Bruin-de Boer, 2009). In dit klimaat herken je onderlinge verschillen en accepteer je dat je daar als leraar op moet inspelen. Je maakt voor je leerlingen zichtbaar dat je onderlinge verschillen waardeert, zonder dat de ene leerling meer waarde voor je heeft dan de andere leerling. Je laat ze zien hoe deze onderlinge verschillen voor alle leerlingen bijdragen aan een brede gevarieerde ontwikkeling. Een veilig en op leren gericht klimaat ontstaat alleen als je accepteert dat er verschillen zullen zijn in leeropbrengsten, leerinhouden, leerstrategieën en leerproducten (Chandra Handa, 2009).

Wie 1-Zorgroute als uitgangspunt voor het onderwijs hanteert, werkt in zijn groep vaak al met drie niveaugroepen. De leeropbrengsten die je met de niveaugroepen wilt bereiken, zullen verschillen. Afhankelijk van het niveau leg je per domein/vakgebied vast wat de leerlingen moeten weten, wat ze moeten kunnen en waarom ze dat moeten kunnen. Je legt vast hoe en waarmee

Aan wie bied je uitdaging? 2

Figuur 1: De paraplu van de gedifferentieerde leerervaring

je dat wilt bereiken en hoe je de opbrengst van je onderwijs meetbaar wilt maken. In het derde hoofdstuk van deze Knapzak zullen we daar verder op ingaan. Op dit punt gaat we terug naar de driedeling in je groep.

Je eerste niveaugroep bestaat uit leerlingen voor wie de minimumdoelen (F-niveau) worden nagestreefd. Dit zijn leerlingen die binnen het leerlingvolgsysteem veelal zwak tot zeer zwak scoren. De tweede groep leerlingen bestaat uit leerlingen die de streefdoelen (S-niveau) kunnen behalen. Zij scoren binnen het leerlingvolgsysteem als gemiddelde tot goede leerlingen. De derde niveaugroep wordt ook wel het S⁺-niveau genoemd. Zij presteren binnen het leerlingvolgsysteem als de beste 20% leerlingen. Op basis van deze driedeling vorm je je groepsplan.

Doordat er verschillen in niveau doelen bestaan, zul je ook nuances aanbrengen in de leerinhouden. In het reguliere leerstofaanbod zien we dat er in moderne methoden al heel veel is

Eleonoor van Gerven is pedagoog.

In haar praktijk *Slim!* Educatief leidt zij leraren op om vanuit een inclusieve gedachte passend onderwijs aan begaafde leerlingen te verzorgen.

Knapzakjes zijn kleine handzame praktijkgidsen over onderwijs aan begaafde leerlingen. Ze gaan uit van de praktijk van alledag. Ze gaan ervan uit dat leraren 'gewone' mensen zijn, met maar één paar handen, veel goede wil en het lef om het verschil te willen maken voor hun leerlingen. Ze laten je complexe zaken door andere ogen bekijken. Ze helpen je om met behulp van simpele gereedschappen onderwijs aan begaafde leerlingen naar een hoger plan te tillen.

In dit tweede deel staat het organiseren van uitdagend onderwijs centraal. Het accent ligt op het verbeteren van het verrijkingsonderwijs. Je gaat zien hoe je door zorgvuldig naar je doelgroep te kijken, al snel kunt herkennen dat niet alle materialen die jij als verrijkingstaken wilt aanbieden ook zonder meer bij de doelgroep passen. Wat kun je dan doen als leerkracht om de leerling zo te begeleiden dat hij een grotere kans heeft de taak te maken zoals jij van hem verwacht? De hulpbronnen in deze Knapzak Praktijkgids helpen je om dat inzicht te verkrijgen.

De stappen die je zet bij het schrijven van een groepsplan zet je ook bij het organiseren van uitdagend onderwijs. Het uitgangspunt is dat jij de leerling iets wilt leren. Je kiest je leerdoelen, daarbij passend materiaal en de meest geschikte leeromgeving, en je stemt je begeleiding af op wat de leerling nodig heeft in het leerproces. Tijdens dit cyclische proces controleer je of de leerdoelen ook bereikt worden. Goed verrijkingsonderwijs plaatst niet alleen de leerling, maar vooral ook zijn leerkracht voor een uitdaging!